

Grzegorz Świeczar

Akademia Nauk Stosowanych WSGE
im. A. De Gasperi

E-mail: swieczar@op.pl

ORCID: orcid.org/0000-0001-9007-0907

DOI: doi.org/10.13166/awsg/187749

**WYBRANE TRADYCJE MUZYCZNO-
LITURGICZNE ŚLĄSKA OPOLSKIEGO
A RELIGIJNA CODZIENNOŚĆ PO 1972 R. –
PROCES ZASPAKAJANIE POTRZEB RELIGIJNYCH**

**SELECTED MUSICAL AND LITURGICAL
TRADITIONS OF OPOLE SILESIA AND RELIGIOUS
EVERYDAY LIFE AFTER 1972 – PROCESS OF
SATISFYING THE RELIGIOUS NEEDS**

Streszczenie: Uczeń – wychowanek posiada różne potrzeby. Jedną z nich jest potrzeba religii. To właśnie religia pozwala na zaspokojenie potrzeby transcendencji i umożliwia, przynajmniej niektórym wychowankom zmagać się z problemami jego egzystencji. Proces kształcenia i wychowania oraz troska o wychowanca dokonuje się w różnych miejscach i realizowana jest przez różne instytucje. Jedną z nich mogą być kościoły i podmioty religijne. Owa potrzeba religijna może być realizowana poprzez dostęp wychowanca do liturgii i udziału w tradycjach liturgiczno-muzycznych. Celem pracy jest przedstawienie wybranych tradycji muzyczno-liturgicznych Śląska Opolskiego oraz zmian jakie dokonały się po reformie Soboru Watykańskiego II. Materiałami źródłowymi, które posłużą do niniejszej publikacji, będzie Konstytucja o liturgii świętej Sacrosanctum Concilium oraz Instrukcja o muzyce w Świętej Liturgii Musicam Sacram. Punktem oparcia będą dokumenty

znajdujące się w Archiwum Diecezjalnym w Opolu. Autor będzie korzystał również z dokumentów Episkopatu Polski, które podają szczegółowe wytyczne odnośnie do zmian w muzyce liturgicznej po Soborze Watykańskim II oraz dokumenty dotyczące organistów, chórów oraz formacji muzycznej WMSD w Opolu. Zebrany materiał pozwoli na syntetyczne zrealizowanie metodą analityczno-krytyczną wskazanego celu pracy. Repertuar śpiewów kościelnych w diecezji opolskiej stanowi odzwierciedlenie nowej twórczości liturgicznej. Wskazuje także na praktykę stałego podtrzymywania określonego kanonu dawnych śpiewów. Tradycja pieśni kościelnych na Śląsku została utrwalona dzięki śpiewnikowi Droga do nieba. Od strony muzycznej preferują struktury psalmodyczne, responsoryjne i dialogowane. W praktyce wykonawczej wymaga to częstszego udziału scholi, chóru bądź kantora. Kościół w Polsce wybrał drogę recepcji reformy i odnowy liturgii posoborowej. Nie oznacza to, że ta droga została ukończona. Proces recepcji trwa nadal i czeka na nasz aktywny w nim udział. Badania nad recepcją soborowej Konstytucji o liturgii w diecezji opolskiej wykazały, że posoborowa odnowa liturgiczna musiała uwzględnić lokalne uwarunkowania historyczne i wynikającą z tego specyfikę życia religijnego i liturgicznego (m.in. aktualna dwujęzyczność sprawowanej liturgii).

SŁOWA KLUCZOWE: *potrzeba religijna, Śląsk, muzyka, liturgia, tradycja, Kościół katolicki*

Abstract: Students have various needs. One of them is the need for religion. It is precisely religion that allows for the satisfaction of the need for transcendence and enables, at least some people, to cope with the problems of their existence. The process of education and upbringing, as well as care for the student takes place in various places and is carried out by various institutions. One of them can be churches and religious entities. This religious need can be fulfilled through the student's access to liturgy and participation in liturgical and musical traditions. The aim of the work is to present selected musical and liturgical traditions of Opole Silesia and the changes that took place after the reform of the Second Vatican Council. The source materials for this publication will be the Constitution on the Holy Liturgy Sacrosanctum Concilium and the Instruction on Music in the Holy Liturgy Musicam Sacram. The point of support will be the documents located in the Diocesan Archives in Opole. The author will also use documents of the Polish Episcopate, which provide detailed guidelines regarding changes in liturgical music after the Second Vatican Council, as well as documents regarding organists, choirs and the musical formation of the WMSD in Opole. The collected material will allow for the synthetic implementation of the indicated purpose of the work using the analytical and critical method. The

repertoire of church songs in the Opole diocese reflects new liturgical creativity. It also indicates the practice of constantly maintaining a specific canon of old songs. The tradition of church songs in Silesia was preserved thanks to the songbook *Droga do nieba*. Musically, they prefer psalmodic, responsorial and dialogue structures. In performance practice, this requires more frequent participation of the schola, choir or cantor. The Church in Poland has chosen the path of reception of the reform and renewal of the post-conciliar liturgy. This does not mean that this road has been completed. The reception process is still ongoing and awaits our active participation in it. Research on the reception of the conciliar Constitution on the liturgy in the diocese of Opole showed that the post-conciliar liturgical renewal had to take into account local historical conditions and the resulting specificity of religious and liturgical life (including the current bilingualism of the liturgy).

KEYWORDS: *the need for religion, Silesia, music, liturgy, tradition, the Catholic Church*

WPROWADZENIE

Ludzie mają różne potrzeby. Wśród nich dużą rolę odgrywają potrzeby religijne, które dla części członków społeczeństwa są istotne i ważne.

Dzieci wychowują się często w rodzinach, które kładą duży nacisk na kwestie związane z religijnym wychowaniem. Zadbanie, aby tego rodzaju potrzeby – potrzeby religijne były zaspokajane jest istotne. Może się to dokonywać na różne sposoby. Jednym z nich jest udział dziecka w liturgiach i obrzędach religijnych. Podczas tego rodzaju obrzędów, wychowanek ma kontakt z tradycjami liturgiczno-muzycznymi.

Celem tego rozdziału jest przedstawienie wybranych tradycji muzyczno-liturgicznych Śląska Opolskiego oraz zmian jakie dokonały się po reformie Soboru Watykańskiego II. Udział dziecka – wychowanek w tych tradycjach to doskonała okazja, aby potrzeby religijne dziecka mogły zostać zaspokojone.

Udział w obrzędach liturgiczno-muzycznych nie tylko realizuje potrzebę dostępu do religii i potrzebę rozwoju duchowego, ale również daje dziecku możliwości na wszechstronny rozwój, w tym rozwój w obszarze emocjonalnym oraz dostępu do wytworów kultury i tradycji, w tym tradycji lokalnej budującej poczucie tożsamości nie tylko narodowej, ale także tożsamości regionalnej.

Praca analizuje dokumenty kościelne dotyczące liturgii, w tym wytyczne dotyczące muzyki kościelnej. Analiza zwraca uwagę na zmiany, jakie wprowadził

Sobór Watykański II, którego zamiarem było uczynienie liturgii bardziej zrozumiałą dla wiernych. Daje to możliwość czynnego udziału w liturgii i tym samym umożliwia zaspokajanie potrzeb religijnych na odpowiednim poziomie.

RELIGIJNA KULTURA MUZYCZNA NA ŚLĄSKU OPOLSKIM

Specyfiką muzyki jest ulotność. Trwa w momencie jej wykonywania. Można zapisać ją w nutach, czyli w systemie znaków, które trzeba znać i je rozmieść, aby móc ją usłyszeć w wyobraźni lub powtórnie wykonać. Tak było do końca XIX w., kiedy to wynaleziono metody zapisu dźwięku i rozpoczął się wielki pochód fonografii. Od tej pory można nagrać muzykę i ją odtwarzać (König, 2016, s. 49). Koncentrując się nad recepcją muzyczno-liturgiczną reformy Soboru Watykańskiego II w diecezji opolskiej, należy uwzględnić lokalną specyfikę życia religijnego i duszpasterskiego. Uwarunkowania, które istnieją na Śląsku opolskim, są inne niż w pozostałych regionach Polski (Sobeczko, 1997, s. 143–159).

Religijna kultura muzyczna na Śląsku ma długą i chlubną tradycję, która sięga do czasów średniowiecza (Feldmann, 1938). Od XVI w. istotny element jej rozwoju stanowi pieśń kościelna, która dzięki swojej wielojęzyczności (polski, niemiecki, czesko-morawski) znacznie ubogacała tę tradycję. Dowodem tego są wielojęzyczne wydania ksiąg liturgicznych, szczególnie tzw. *Libri ordinarii* (agendy, rytuały itp.) (Kobienia 2002), katechizmy, modlitewniki i śpiewniki (Ochot, 1986, s. 425–447).

O muzyce na Śląsku możemy wnioskować przede wszystkim z tzw. muzyki wysokiej, profesjonalnej, która jako jedyna zachowała się w przekazach piśmiennych. Tak było w odniesieniu do muzyki liturgicznej, która towarzyszyła kultowi. Ważnym wydarzeniem były obrady Soboru Watykańskiego II (1962–1965), który wprowadził zmiany w przestrzeni muzyczno-liturgicznej. O wpływie soborowej reformy liturgicznej na duszpasterstwo śląskie nie należy mówić w oderwaniu od kontekstu ogólnopolskiego. Stosunek Episkopatu do soborowej liturgicznej reformy był w znacznej mierze zachowawczy. Reforma dla wielu była znacznym zaskoczeniem i zastała grunt nie wszędzie dobrze przygotowany. Nic więc dziwnego, że w początkowej fazie napotykała ona także na różnego rodzaju opory (Sobeczko, 1986, s. 150–186).

Trudności te wynikały przede wszystkim z braku instytucji zajmujących się liturgią i duszpasterstwem liturgicznym, które byłyby w stanie przygotować tłumaczenia i potrzebne materiały formacyjno-duszpasterskie, jak również z braku możliwości szybkiego drukowania nadsyłanych dokumentów i ksiąg rzymskich.

Z perspektywy lat wyważone i słuszne okazały się założenia Episkopatu Polski odnośnie do sposobu wprowadzania posoborowej reformy liturgicznej w Polsce. Oparte one były z jednej strony na kolejnych dokumentach rzymskich, a z drugiej na lokalnych kryteriach i możliwościach realizacyjnych w ówczesnej Polsce. Wymagania te były przede wszystkim natury duszpasterskiej. Postanowiono przedłużyć okres wprowadzenia reformy liturgicznej na bliżej nieokreślony długi czas. Recepcja soborowej reformy liturgicznej musiała uwzględnić ponadto specyficzną sytuację polskiej religijności, opartej mocno również na tradycyjnych formach pobożności ludowej, której znaczenie i wagę zaczęto doceniać w wielu krajach zbyt późno. Formy tej pobożności starano się włączać do form liturgicznych (Sobeczko, 2003, s. 71).

DZIAŁALNOŚĆ BP FRANCISZKA JOPA, ABP ALFONSA NOSSOLA, BP ANDRZEJA CZAI.

Punkty główne zmian posoborowych możemy zmieścić w ramach czasowych, których podział przedstawiałby się następująco:

- od powstania diecezji opolskiej do 1983 r. (pielgrzymka Ojca św. Jana Pawła II na Górę św. Anny);
- od 1983 r. do 1994 r. (powstanie Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego);
- od 1994 r. do czasów współczesnych.
- Inny podział, który można byłoby zaprezentować skupia się na działalności biskupów diecezji opolskiej, którego będziemy się trzymać poniżej, a przedstawia się następująco:
 - od powstania diecezji opolskiej w 1972 r. do śmierci bp Franciszka Jopa w 1976 r.;
 - działalność abp. Alfonsa Nossola – od 1976 r. do 2009 r.;
 - działalność bp. Andrzeja Czai – od 2009 r.

Za czasów bp. Franciszka Jopa prowadzone były prace nad wprowadzaniem w życie nowych obrzędów poszczególnych sakramentów i innych celebracji: 1972 r. – chrzest dzieci; 1973 r. – bierzmowanie; 1974 r. – małżeństwo. Proces wprowadzania odnowionej liturgii mszalnej trwał w diecezji opolskiej przez około pięć lat. Prace nie ograniczały się tylko do samego etapu wprowadzenia nowej liturgii mszalnej, ale również w późniejszym okresie i przy różnych okazjach starano się o jej pogłębienie, zwłaszcza od strony teologicznej. Temu celowi służyły m.in. szkolenia dekanalnych referentów liturgicznych.

Równocześnie prowadzono prace formacyjne służby liturgicznej w skali dekanalnej i całej diecezji. Dotyczyło to zwłaszcza służby muzycznej diakonów i lektorów. Równoległe do wprowadzanych kolejno nowych ksiąg liturgicznych trwały prace redakcyjne nad rewizją dotychczasowych modlitewników i podręczników do nauki religii.

W okresie biskupstwa Alfonsa Nossola odnowę liturgiczną w diecezji opolskiej realizowano wielowymiarowo. Oprócz wprowadzania zreformowanych ksiąg liturgicznych, poddano odnowie również delikatny zakres tzw. pobożności ludowej, usiłując harmonijnie połączyć *nova et vetera*. Owocem tych prac była wydana w 1981 r. *Agenda liturgiczna*, która nie tylko w diecezji opolskiej uratowała wiele cennych nabożeństw i zwyczajowych obrzędów, stosowanych na przestrzeni roku liturgicznego w duszpasterstwie parafialnym (Sobeczko, 1981). Ważnym elementem wprowadzenia zmian za czasów abp. A. Nossola, na które warto zwrócić uwagę, było wprowadzenie w życie nowych obrzędów: 1976 r. – obrzędy pogrzebowe; 1978 r. – namaszczenie chorych; 1981 r. – sakrament pokuty; 1982 r. – liturgia godzin; 1985 r. – Komunia św. i kult Eucharystii poza Mszą św.; 1988 r. – wtajemniczenie chrześcijańskie dorosłych. Za rządów abpa Alfonsa Nossola duszpasterstwo skupiało się na podstawowych praktykach religijnych: Msza św. niedzielna i świąteczna, wypełnianie obowiązku spowiedzi wielkanocnej, przystępowanie do Komunii św., przestrzeganie chrzczenia dzieci, zawieranie katolickich małżeństw, katolickie pogrzeby.

Kontynuatorem wprowadzanych zmian był bp Andrzej Czaja. Na szczególną uwagę zasługuje przekształcenie Studium Muzyki Kościelnej w Diecezjalny Instytut Muzyki Kościelnej w Opolu. DIMK skupił się wokół działalności edukacyjnej, koncertowej czy wydawniczej.

TRADYCJE LITURGICZNO-MUZYCZNE

Refleksje nad bogactwem śląskiej tradycji liturgiczno-muzycznej doskonale oddają słowa: *Kultura muzyczna na Śląsku od wieków kształtowana była pod wpływem trzech sąsiednich ośrodków: polskiego, niemieckiego i czesko-morawskiego. W sposób naturalny wynikało to ze wspólnego zamieszkiwania tych ziem przez ludność mającą swoje narodowe i kulturalne korzenie związane z wymienionymi społecznościami. Ta swoista triadyczność kultur, ich współistnienie, przenikanie, a także łączenie się różnych wpływów, przyczyniało się do kształtowania oblicza oraz, co szczególnie istotne, permanentnego ubogacania śląskiej tradycji muzycznej. Tradycji bogatej i różnorodnej, tradycji wielokulturowej, która potrafiła wytworzyć swój własny – choć trudno definiowalny – idiom* (Strecke, 1934, s. 49–50). Oprócz tego wykreowała swoją regionalną specyfikę, charakterystyczne dla niej drogi rozwoju, nierozzerwalnie związane z uwarunkowanymi historycznie przemianami społeczno-politycznymi ziemi śląskiej. Należy dodać, iż procesy te, szczególnie charakterystyczne dla terenów pogranicza, zaobserwować możemy w omawianym regionie w perspektywie o wiele szerszej, nie tylko muzycznej, obejmującej wszelkie przejawy funkcjonowania i oddziaływania kultury” (Pośpiech, 2004, s. 35).

Szczególne pielęgnowanie bogatej i różnorodnej tradycji od dawna wyróżnia kulturę muzyczną na Śląsku, stając się jednym z najbardziej specyficznych jej elementów (Pośpiech, 2000, s. 90–98). Dostrzegamy to w rozwoju pieśni kościelnej, stanowiącej istotną część całościowo pojętej śląskiej muzyki religijnej.

Rozwój pieśni kościelnej na Śląsku jest związany z życiem liturgicznym. Stopniowe przenikanie śpiewów w językach narodowych do liturgii przyczyniło się do ożywienia śpiewu ludowego w kościołach, a także do wzmocnienia wydań pieśni religijnych (Urban, 1958, s. 231–241). Od drugiej połowy XVIII stulecia zaczęto opracowywać towarzyszenia organowe do pieśni w postaci czterogłosowej.

Na uwagę zasługuje fakt, że pierwsze polskojęzyczne chorały organowe opracowywali i wydawali w dużej części muzycy pochodzenia niemieckiego. Wynikało to z zapotrzebowania na określony repertuar, który był przydatny zarówno organistom niemiecko-, jak i polskojęzycznym (Pośpiech, 2004, s. 19).

Przyglądając się tradycjom muzyki śląskiej, można stwierdzić, że cechą charakterystyczną mieszkańców Śląska Opolskiego jest religijność, która stanowi *jakby wrodzoną cechą autochtonów*. Jej szczególnym znamieniem jest czynny udział oraz masowy śpiew w czasie nabożeństw (Krzeszowski, 1986, s. 256).

Po Soborze Watykańskim II inicjatywy duszpasterskie miały służyć zachowaniu i rozwojowi różnych tradycji społeczno-duszpasterskich Opolszczyzny: ludności śląskiej i ludności napływowej. Warto nadmienić, że pierwszej z nich duszpasterze poświęcali więcej uwagi i troski. Starali się również o wzajemne wzbogacanie się tych tradycji przez obustronną wymianę tego, co w każdej z nich było najbardziej wartościowe. Trzeba zauważyć, że więcej inicjatywy przejawiali wtedy, gdy chodziło o ubogacenie śląskich tradycji religijnych elementami tradycji ludności napływowej (np. pielgrzymki na Jasną Górę). Wiązało się to również z chęcią realizowania ogólnopolskich programów duszpasterskich. Niemniej jednak dzięki mediacyjnej postawie wobec tych zasadniczych grup tradycje ubogacały się nawzajem. Ten fakt był więc kolejnym czynnikiem integrującym wciąż podzielone społeczeństwo Opolszczyzny (Mikołajec, 1992, s. 144).

Pielęgnowanie szczególnie bogatej i różnorodnej tradycji od dawna wyróżnia kulturę muzyczną na Śląsku, stanowiąc jeden z najbardziej specyficznych jej elementów (Pośpiech, 2000, s. 90–98). Tradycje społeczno-duszpasterskie mieszkańców Opolszczyzny w wyniku ruchów migracyjnych ludności były różne, a czasami wręcz krańcowo odmienne. Stanowiły one pewien ewenement w skali całego kraju oraz specyficzny problem duszpasterski. W liturgii używany był nie tylko język polski, niemiecki czy czeski. Np. w parafii w Krzanowicach oprócz języka polskiego posługiwano się także językiem czeskim, a dokładniej: dialektem morawskim. Jak wspomina wieloletni proboszcz parafii św. Wacława w Krzanowicach, ks. Wilhelm Schiwoń, modlono się szczególnie w dialekcie podczas uroczystości pogrzebowych. Używane były również śpiewniki w języku czeskim. Niestety, nie zachowały się one do dzisiaj. W latach 80. odmawiano także modlitwę różańcową (jedną dziesiątkę) w dialekcie morawskim. Odprawiano jedną mszę po morawsku, na której śpiewano pieśni w tym dialekcie. Niestety, jak podkreśla ks. W. Schiwoń, w miarę upływu lat, przy zmieniającej się mozaice parafian, tradycja ta zanikła ze względu na nieznaną przez młode pokolenie parafian dialektu morawskiego (Schiwoń, 9 VI 2020).

Dla pełniejszego obrazu należy dodać, że w 1992 r., w wyniku reorganizacji Kościoła w Polsce, której dokonał papież Jan Paweł II, z części diecezji opolskiej została wyodrębniona diecezja gliwicka. Diecezje opolska i gliwicka zachowały specyficzną, ścisłą łączność na różnych poziomach pracy duszpasterkiej. W odniesieniu do interesującej nas kultury muzycznej wyraża się ona przez wspólną Komisję ds. Liturgii, Duszpasterstwa Liturgicznego i Muzyki Kościelnej oraz przyjęcie jako obowiązującego modlitewnika i śpiewnika *Drogi do nieba*.

Na Śląsku opolskim szczególną popularność zyskał modlitewnik-śpiewnik opracowany przez ks. L. Skowronka *Droga do nieba*. Modlitewnik ten ma niewątpliwie największe znaczenie dla rozwoju religijnej kultury muzycznej na Śląsku Opolskim w XX w. Kilkaset zawartych w nim pieśni wyznaczyło zakres repertuaru, który – stopniowo poszerzany – przetrwał dzisiaj. To właśnie *Droga do nieba* stała się oficjalnym modlitewnikiem Kościoła opolskiego i niezmiennie nim pozostaje. Trzeba podkreślić, iż redakcje wszystkich wydań *Drogi do nieba* zawsze uwzględniały bogatą mozaikę ludnościową Opolszczyzny, którą – oprócz autochtonów – tworzyli repatrianci z dawnych Kresów Wschodnich oraz ludność napływowa z innych terenów Polski. Diecezjalny modlitewnik należało redagować z uwzględnieniem bogatej tradycji religijnej wszystkich warstw ludnościowych. Zaowocowało to bogactwem tekstów modlitewnika, który stał się modlitewnikiem i śpiewnikiem zarówno śląskim, jak i ogólnopolskim (Sobeczko, Waloszek, 2001, s. 196–197).

Modlitewnik-śpiewnik *Droga do nieba* jest zbiorem pieśni używanych podczas liturgii na Śląsku Opolskim. Oprócz niego najszerzy, jak dotąd, zbiór towarzyszeń organowych do pieśni zawartych w tym modlitewniku i śpiewniku stanowi czterotomowy *Chorał opolski*, który bez wątpienia można uznać za udaną kontynuację bogatych na Śląsku Opolskim tradycji wydawniczych (Pośpiech, 1994, s. 88–91). Znamienne w tym kontekście są słowa biskupa opolskiego zawarte w przedmowie do pierwszego tomu chorału: *Chorał opolski nawiązuje z pewnością do dawnych tradycji wydawniczych na Śląsku i pragnie je kontynuować. Wykonywany w naszych kościołach śpiew ludowy, do dziś bardzo żywy i masowy, w przeszłości odegrał istotną rolę w umacnianiu życia religijno-narodowego. Odziedziczony skarbiec muzyki kościelnej pragniemy w całej pełni zabezpieczyć i nadal przekazywać nowym pokoleniom (...)* (Nossol, 1985, s. 5).

Omawiany chorał został oparty na zmienionym i przeredagowanym modlitewniku *Droga do nieba*, konkretnie zaś: na wydaniu z 1982 r. Początki *Chorału opolskiego* wiążą się z opublikowanym w latach sześćdziesiątych chorałem katowickim. W tym samym czasie na terenie ówczesnej Administracji Apostolskiej Śląska Opolskiego rozpoczęto pod kierunkiem ks. Jana Posta (1903–1980) – proboszcza kościoła NSPJ w Raciborzu – prace nad zbiorem towarzyszeń organowym do pieśni z *Drogi do nieba*. Nie wszystkie jednak pieśni, a tym bardziej ich harmoniczne opracowania, zostały uwzględnione. Ponadto, co wydaje się najbardziej istotne, przeobrażeniom treściowo-repertuarowym uległ opolski modlitewnik *Droga do nieba*. To wszystko sprawiło, że muzycy kościelni ponownie zaczęli odczuwać brak odpowiedniego, dostosowanego do zreformowanej liturgii i uwzględniającego najnowszy repertuar, zbioru towarzyszeń organowych. Dlatego też Diecezjalna Komisja Liturgiczna postanowiła kontynuować rozpoczęte prace nad *Chorałem opolskim*. Zespołowi redakcyjnemu, w skład, którego weszli pracownicy opolskiego Studium Muzyki Kościelnej przy Instytucie Teologiczno-Pastoralnym i członkowie Diecezjalnej Komisji Muzyki Kościelnej w Opolu, przewodniczył ks. Helmut Jan Sobeczko (ur. 1939), zaś nad stroną muzyczną początkowo czuwał ks. Jerzy Kowolik (ur. 1936), a od drugiego tomu ks. Joachim Waloszek (ur. 1953). W *Chorale opolskim* zgromadzono ponad tysiąc różnych śpiewów liturgicznych, które opracowano w formie towarzyszeń organowych. Na uwagę zasługuje fakt, iż prawie wszystkie melodie zostały zharmonizowane przez muzyków kościelnych diecezji opolskiej i gliwickiej, organistów i wykładowców Studium Muzyki Kościelnej w Opolu. Jak już wspomniano, *Chorał opolski* w zamierzeniu miał stanowić podstawę nowego wydania *Drogi do nieba*. Od samego początku równolegle pracowano nad dwiema wersjami: polsko – i niemieckojęzyczną, co stanowiło bezpośrednie nawiązanie do dawnych, przedwojennych tradycji, do których można było powrócić po politycznym przełomie w 1989 r.

Wśród muzyczno-liturgicznych wydawnictw, które stanowią bogatą tradycję Śląska Opolskiego, na uwagę zasługują trzy tomy *Chorału Droga do nieba*. To jedyny w Polsce zbiór pieśni i śpiewów liturgicznych na wszystkiego okresy roku liturgicznego. Tom I zawiera akompaniament do śpiewów liturgii godzin (Anioł Pański, jutrznia niedzielna, dwie wersje nieszpórów niedzielnych), pieśni porannych i wieczornych oraz śpiewów i pieśni mszalnych (Komisja Redakcyjna

Chorału Opolskiego, 1985, s. 7–8). Tom II *Chorału Droga do nieba* zawiera opracowania harmoniczne wszystkich śpiewów okresowych zawartych w nowym wydaniu modlitewnika i śpiewnika *Droga do nieba* (Komisja Redakcyjna Chorału Opolskiego, 1987, s. 7–8). Tom III *Chorału Droga do nieba* zawiera opracowanie harmoniczne sakramentów świętych, kult osób boskich, kult Bożej Rodzicielki i świętych Pańskich, śpiewy okolicznościowe, śmierć i pogrzeb chrześcijanina (Komisja Redakcyjna Chorału Opolskiego, 1989, s. 7–8).

Chorał stanowi niezastąpioną pomoc dla organistów, ponieważ proponuje ciekawą harmonizację i tonacje dostosowane do możliwości wokalnych wiernych. Wielką zaletą chorałów jest także czytelny układ graficzny, poręczny format A4, cztery różnokolorowe wstążki, które w prosty sposób umożliwiają zaznaczenie żądanego miejsca.

Zarówno *Chorał opolski*, jak i najnowsze edycje *Drogi do nieba* oraz *Chorał Droga do nieba* (I, II i III tom) należą niewątpliwie do najbardziej wartościowych inicjatyw wydawniczych w ostatnim czasie na Śląsku. Mają one nie tylko wartość użytkową, wychodząc naprzeciw zapotrzebowaniu na tego rodzaju pozycje, ale również historyczną – jako kontynuacja bogatych tradycji śpiewaczych i wydawniczych naszego regionu. Stanowią również świadectwo pielęgnowania tych tradycji, a zarazem przekonanie o ich trwałej i nieprzemijającej wartości.

Wszystkie pomoce duszpasterskie w postaci modlitewników i śpiewników sprzyjały temu, że na terenie diecezji opolskiej rozwijała się kultura muzyczna. Śpiew towarzyszył zwyczajom ludowym i spotkaniom, uroczystościom rodzinnym i pracy. Należy zaznaczyć, że zbiorowy śpiew pieśni częściej kultywowany był w środowiskach robotniczych czy wiejskich niż w domach inteligenckich. Śląskie tradycje śpiewacze przyczyniły się do utrzymania wiary i polskości.

Śpiew towarzyszył ludności śląskiej podczas pielgrzymek, między innymi do Częstochowy czy do Piekar Śląskich (Hanke, 1991, s. 21). Śpiew zbiorowy był szczególnie wartościową owością pielgrzymek. Od pokoleń pielęgnowano na Śląsku także tradycję koncertowania i liturgicznej posługi muzycznej w kościołach w niedziele i święta. Nic więc dziwnego, że właśnie na Śląsku tak często i chętnie powstawały chóry oraz towarzystwa śpiewacze (także kościelne). Miały one tutaj *dobrze oparcie zarówno przygotowaniem muzycznym ludzi, jak i w obyczajowości. Były także jakby przedłużeniem zanikających, w miarę urbanizacji oraz uprzemysłowienia, dawnych tradycji gromadzonego współżycia* (Pyzik, 1986, s. 11).

W tradycji śląskiej charakterystycznym elementem kultury jest kolęda. Kolędowanie – jako zachowanie zwyczajowe – obejmowało zawsze odwiedzanie domów przez kolędników przedstawiających wybrane wydarzenia ewangeliczne i ludowe o narodzeniu Chrystusa, składających życzenia świąteczne i noworoczne, a także śpiewających pastorałki, kolędy i inne pieśni, tańczących i zbierających datki (Smolińska, 1998). Na Śląsku od XV w. chętnie śpiewano takie kolędy jak: Anioł pasterzom mówił, Stała się nam nowina, Gdy się Pan Jezus narodził. W kolejnych wiekach repertuar wzbogacił się m.in. o: Przybieżeli do Betlejem, A wczoraj z wieczora, W dzień Bożego narodzenia, Słyszę z nieba muzykę. Najstarsze przykłady kolęd winszujących zarejestrowali w połowie XIX w. Józef Lompa (Zakrzewski, 1970) i Juliusz Roger (Roger, 1863). Do dziś przetrwał zwyczaj wspólnego kolędowania i niejednokrotnie ludzie spotykają się na śpiewaniu kolęd przy akompaniamencie jakiegoś instrumentu (najczęściej gitary, fortepianu czy akordeonu) – połączonym z towarzyskimi odwiedzinami (Mika, 2004, s. 107).

ZAKOŃCZENIE

Reasumując możemy stwierdzić, że repertuar śpiewów kościelnych w diecezji opolskiej stanowi odzwierciedlenie nowej twórczości liturgicznej. Wskazuje także na praktykę stałego podtrzymywania określonego kanonu dawnych śpiewów. Tradycja pieśni kościelnych na Śląsku została utrwalona dzięki śpiewnikowi *Droga do nieba*. Nowe utwory zamieszczane we współczesnych edycjach zbiorów pieśniowych bazują w większym stopniu na tekstach biblijnych i liturgicznych, a od strony muzycznej preferują struktury psalmodyczne, responsoryjne i dialogowane. W praktyce wykonawczej wymaga to częstszego udziału scholi, chóru bądź kantora.

Kościół w Polsce, mimo braków i niedoskonałości, wybrał drogę recepcji reformy i odnowy liturgii posoborowej, co nie oznacza, że ta droga została w pełni ukończona. Proces recepcji trwa nadal i czeka na nasz aktywny w nim udział. Badania nad recepcją soborowej Konstytucji o liturgii w diecezji opolskiej wykazały, że posoborowa odnowa liturgiczna musiała uwzględnić lokalne uwarunkowania historyczne i wynikającą z tego specyfikę życia religijnego

i liturgicznego (m.in. aktualna dwujęzyczność sprawowanej liturgii). Oprócz tego kwerenda nad recepcją soborowej reformy liturgicznej wskazuje, że wprowadzanie tej reformy jest procesem ciągłym i niezakończonym. Dotyczy to zwłaszcza stałej formacji duchowieństwa i wiernych (Mika, 2004, s. 85).

Odnowiona liturgia i stosowane podczas niej nowe śpiewy, nawiązujące do tematyki dnia liturgicznego, także w formie śpiewów stanowią pole udziału zespołu śpiewaczego. Wszystkie wprowadzane pomoce w formie zbiorów pieśni z nutami czy z samym tylko tekstami, także coraz częściej praktykowana prezentacja pieśni na ekranie to kolejne próby stałego ubogacania repertuaru pieśniowego w diecezji opolskiej. Owocem tych wysiłków jest większa aktywność wiernych w śpiewie liturgicznym, pogłębiającym jedność serc i ułatwiającym wznoszenie się modlitewnej myśli ku Bogu (Reginek, 2012, s. 30).

BIBLIOGRAFIA

- Feldmann, F. (1938). *Musik und musikpflege im mittelalterlichen schlesien*. Trewendt & Garnier.
- Hanke, R. (1991). Śląsk śpiewa, 21. Muzeum Śląskie w Katowicach.
- Kobienia, J. (2002). *Muttersprachliche elemente im rituale. Eine studie zu den breslauer dioezesanritualien von 1319 bis 1931*. Vandenhoeck & Ruprecht.
- Komisja redakcyjna chorału opolskiego. (1985). *Słowo wstępne*, w: *Chorał opolski*, t. I, 7–8. Polskie Towarzystwo Teologiczne.
- Komisja redakcyjna chorału opolskiego. (1987). *Słowo wstępne*, w: *Chorał opolski*, t. II, 7–8. Polskie Towarzystwo Teologiczne.
- Komisja redakcyjna chorału opolskiego. (1989). *Słowo wstępne*, w: *Chorał opolski*, t. III, 7–8. Polskie Towarzystwo Teologiczne.
- König, F. (2016). *Oblicze kultury muzycznej śląska w okresie średniowiecza i renesansu*, w: nycz, e., *Tradycja kozielskiego średniowiecza w kulturze współczesnego miasta*, 49–57. Wydawnictwo Instytut Śląski.
- Krzeszowski, H. (1986). *Praktyki religijne*, 33–38. Wydawnictwo KUL.
- Mika, B. (2004). *Recepcja reformy i odnowy liturgicznej w polsce*, 85. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Mika, B. (2004). *Więziotwórczy wymiar pieśni religijnej na śląsku*, w: Turek, K. (Red.), *Pieśń religijna na śląsku*, 107–121. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Mikołajec, J. (1992). *Pasterz. Działalność biskupa franciszka jopa w diecezji opolskiej (1956–1976)*. Wydawnictwo Świętego Krzyża.
- Nossol, A. (1985). *Przedmowa*, w: *chorał opolski*, t 1: *adwent, boże narodzenie, wielki post, wielkanoc*, 5. Wydawnictwo Świętego Krzyża.
- Ochot, T. (1986). *Modlitewniki górnośląskie do 1914 r.*, Rtso 19. 357–408. Wydawnictwo Świętego Krzyża.
- Pośpiech, R. (1994). *Chorał opolski – pielęgnowanie tradycji, strony*, 88–91. Wydawnictwo Świętego Krzyża.
- Pośpiech, R. (1998). *Muzyka śląska – mit czy rzeczywistość?*, W: Głogowski, T. (Red.), *Familok. Materiały II sesji śląskoznawczej pracowników naukowych, studentów i gości wydziału filologicznego uniwersytetu śląskiego. Katowice 15–16 maja 1997*, 90–98. Towarzystwo Zachęty Kultury.
- Pośpiech, R. (2004). *Pielęgnowanie tradycji pieśni religijnych w diecezji opolskiej*, w: Turek, K. (Red.), *Pieśń religijna na śląsku. Stan zachowania i funkcje w kulturze*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Pośpiech, R. (2004). *Specyfika śląskiej tradycji liturgiczno-muzycznej we wczesnym etapie jej kształtowania*, w: tenże, *muzyka wielogłosowa w celebracji eucharystycznej na śląsku w XVII i XVIII wieku*, 582 – 586. Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego.

- Pyzik, A. (1986). *W kręgu przeszłości i terażniejszości*. W: Gerlich, M. G. (Red.), *Śpiewaj ludu, śpiewaj złoty. Księga jubileuszowa śpiewactwa śląskiego 1910–1985*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Reginek, A. (2012). *Śląski modlitewnik – skarbiec modlitw i pieśni*. Tradycja i współczesność, *pro musica sacra* 10, 21–31. Księgarnia św. Jacka.
- Roger, J. (1863). *Pieśni ludu polskiego na górnym śląsku z muzyką*. Biblioteka Narodowa.
- Smolińska, T. (1998). *Religijne aspekty współczesnego kołędowania*. W: Świątkiewicz, W., Wycisło J. (Red.), *Religijne inspiracje kultury na górnym śląsku*, 151. Encyklopedia Katolicka.
- Sobeczko, H. J. (1997). *Specyfika życia religijnego parafii górnośląskich*, rtso 17 (1997), nr 1, 143–159. Wydawnictwo Świętego Krzyża.
- Sobeczko, H. J. (Red.) (1981). *Agenda liturgiczna diecezji opolskiej. Nabożeństwa, poświęcenia i błogosławieństwa*. Wydawnictwo Świętego Krzyża.
- Sobeczko, H. J., Wałoszek, J. (2001). *Nowe wydanie modlitewnika i śpiewnika droga do nieba*, lits 2, 196–197. Wydawnictwo Świętego Krzyża.
- Sobeczko, H. J. (2003). *Recepcja reformy i odnowy liturgicznej w polsce*, w: mateja, e., Pierskała, R. (Red.), *Wprowadzenie soborowej odnowy liturgicznej* (sympozja 34), 63–87. Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego.
- Sobeczko, H. J. (1986). *W trosce o liturgiczne dziedzictwo. Życie i działalność duszpastersko-liturgiczna biskupa franciszka jopa (1897–1976)*, 150–186. Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego.
- Urban, W. (1963). *Polskie kaznodziejstwo i katechizacja we wrocławskiej diecezji w czasach pruskich*, np 4, t. 17, 79–86. Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa.
- Waszczak, W. (2015). *Górnośląskie zbiory pieśni kościelnych w latach 1914–2004, śląskie studia historyczno-teologiczne* 2, 425–447. Uniwersytet Śląski.
- Więcłewska-Bach A. (1999). *Das polonische katholische kirchenlied in oberschlesischen gesangbüchern von 1823 bis 1922*. Studio Verlag Schewe.
- Zakrzewski, B. (1970). *Pieśni ludu śląskiego ze zbiorów rękopiśmiennych józefa lompy*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.